

'VEEL IS NOG ONBEKEND, OOK AL IS HET 75 JAAR NA DE OORLOG'

Een gezicht voor de gevangenen artsen in Kamp Amersfoort

Kamp Amersfoort telde tijdens de bezetting ten minste 45 duizend gevangenen. Onder hen circa 360 artsen die protesteerden tegen de nationaalsocialistische Artsenkamer. Twee gepensioneerde artsen brengen nu, als vrijwilliger bij het herinneringscentrum, deze slachtoffers onder de aandacht. 'Het is een gruwelijke puzzel om aan informatie te komen.'

Een wachttorens en een door gevangenen uitgegraven schietbaan springen in het oog, voor wie komt aanrijden over de Loes van Overeemlaan. Ver weg, aan het eind van de schietbaan staat een monument, De Stenen Man. In de openlucht, tussen de bomen, is een fototentstelling uitgezet, met levensgrote afbeeldingen van voormalige gevangenen, onder wie de markante Amsterdamse huisarts Nico van Hasselt (die in 2018 overleed).

Straf- en doorvoerkamp Kamp Amersfoort is een van de drie grote – naast Westerbork en Vught – voormalige concentratiekampen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tussen 1941 en 1945 hebben er ongeveer 45 duizend gevangenen vastgezet, zo vertellen bij een rondleiding twee als gidsen actieve Amersfoortse vrijwilligers – de gepensioneerde internist-oncoloog Cees Rodenburg en radioloog n.p. Pieter van Amerongen, tevens luitenant-kolonel vliegerarts b.d.

Rodenburg: 'Meer dan in de andere kampen heerste er een gewelddadig regime met honger en terreur. Er waren fusillades, zelfs kort voor de bevrijding. Dit doorgangskamp, sinds de eeuwwisseling

'Meer dan in de andere kampen heerste er een gewelddadig regime'

een nationaal monument, is evenwel om verschillende redenen veel minder bekend dan de andere herinneringscentra.'

Bordjesactie

Kamp Amersfoort herbergde veel uiteenlopende categorieën gedetineerden: Joodse

en politieke gevangenen, Jehova's getuigen, verzetsmensen, onderduikers (vooral vanwege de *Arbeitseinsatz*), gijzelaars, 'asocialen' en 'gewone' criminelen. De meeste gevangenen werden naar Duitse werkkampen getransporteerd. Uiteindelijk werden circa tweeduizend Joden via Westerbork slachtoffer van de Holocaust. Ruim zeshonderd gevangenen kwamen om door executies of ontberingen en negenduizend zijn er vrijgelaten.

Onder het bonte gezelschap aan gevangenen bevonden zich ook artsen en geneeskundestudenten. Bekend voorbeeld is de groep artsen die aan de basis stond van het artsenverzetorganisatie Het Medisch Contact, in 1942. Een jaar later heeft een groep van ongeveer 360 artsen twee, drie weken gevangen gezeten als gevolg van wat bekendstaat als de bordjesactie. In maart 1943 plakten 6200 dokters (van de 6621) het woord 'arts' af op hun naambord om aan verplicht lidmaatschap van de nationaalsocialistische Artsenkamer te ontkomen. In juni volgde een herhaalde oproep om lid te worden, waarna het Rijkscommissariaat van Seyss Inquart 3725 protestbrieven ontving. Ruim 1700 daarvan waren ondertekend, en het waren deze artsen voor wie een arrestatiebevel uitging. Velen doken onder, naar schatting 360 werden opgepakt en naar Kamp Amersfoort afgevoerd.

Het is juist deze bijzondere groep artsen die de belangstelling

Cees Rodenburg (links) en Pieter van Amerongen

heeft van Cees Rodenburg en Pieter van Amerongen, zo vertellen zij in de bezoekersruimte. Van Amerongen is sinds twee jaar betrokken, hij kwam bij een luchtmachtreünie een onderzoeker tegen die hier werkte. 'Ik was onder de indruk van wat er hier letterlijk en figuurlijk nog naar boven kwam. In de laatste jaren van mijn loopbaan hield ik me bezig met forensische radiologie; ik hou ervan om me ergens in te verdiepen en uitleg te geven.

Daarnaast zijn mijn ouders, beiden, in een kamp in de buurt van Berlijn opgesloten geweest; zij zijn wél thuisgekomen. Misschien kan ik op enigerlei wijze bijdragen, dacht ik.'

Rodenburg werd drie jaar geleden gids-vrijwilliger in het kamp, nadat hij stopte in het Amersfoortse ziekenhuis Meander MC, voorheen de Lichtenberg. Hij geeft rondleidingen aan scholieren en nabestaanden. 'De *linking pin* is mijn vader, die als geneeskundestudent bij een razzia voor de *Arbeitseinsatz* in 1944 in Utrecht is opgepakt, en hier heeft gezeten. Hij zou naar Duitsland gaan, maar was dusdanig verzwakt dat hij de dans ontsprongen is. Mijn vader, die later longarts werd, sprak er thuis nooit over. Maar in mijn familie ging het verhaal over hoe hij is teruggekomen. Lopend, verzwakt als hij was, van Amersfoort naar Utrecht. Volgens de verhalen zag hij er dramatisch uit. Eén keer zijn we hier samen geweest. Dat was een pijnlijke confrontatie voor hem.

Voor mijzelf is het heel bevredigend om hier te werken, nu ik gestopt ben in het ziekenhuis. Wat ik merkte toen dit op mijn pad kwam, was dat veel nog onbekend is, ook al is het 75 jaar na de oorlog. Zoals het artsenverzet in 1943 en dat deze artsen allen hier zaten. De directie van Kamp Amersfoort leek het een goed idee om het verhaal rond deze artsen meer aandacht te geven.' Rodenburg en Van Amerongen zijn nu bezig om meer informatie te verzamelen, met als doel een kleine uitgave, in een grotere reeks publicaties over Kamp Amersfoort.

INFORMATIE GEZOCHT!

Rodenburg en Van Amerongen hopen meer over de 360 gevangen artsen uit 1943 in Kamp Amersfoort te achterhalen. Nabestaanden en anderen die wellicht over informatie en memorabilia beschikken, worden uitgenodigd contact op te nemen: info@kampamersfoort.nl.

Dokterskamer met gevangene dokter Boerma (waarschijnlijk genomen na de oorlog) (collectie J. Bloemhof).

Tekening van de ziekenbarak door gevangene H.H.J. Thomassen uit 1942 (Museum Flehite).

'Schuldig landschap'

Kamp Amersfoort heeft niet de plaats in de geschiedschrijving die het verdient, stelt Floris van Dijk, coördinator onderzoek bij Kamp Amersfoort. 'Er zijn daarvoor meerdere oorzaken, het meest zichtbare is het terrein. Na de oorlog is het vrij snel met de grond gelijk gemaakt en in de jaren erna totaal opgeknipt. Van die barakken is nauwelijks iets over. Van het oorspronkelijke terrein is zeker 90 procent weg, in gebruik door bedrijven en organisaties zoals de golfclub en de politieacademie. Dat maakt het visueel lastiger.' In hoeverre zijn de eromheen gevestigde bedrijven bij het kamp betrokken? 'Steeds meer gelukkig', zegt internist Rodenburg, toevallig ook lid van de nabijgelegen golfclub. 'Ik vond het een schande dat er bij de club te weinig aandacht was voor Kamp

UITBREIDING EN ONDERZOEK

Nationaal monument Kamp Amersfoort wil de belangstelling van het publiek voor de geschiedenis van deze historische plek revitaliseren, juist in het jaar dat 75 jaar bevrijding wordt herdacht.

De inspanningen zijn zichtbaar. De smalle ontvangstruimte zal er binnenkort een nieuwe, grotere ruimte bij krijgen, om meer publiek te kunnen ontvangen. Op het terrein wordt, ondanks corona, gebouwd aan een deels ondergrondse museale ruimte van achthonderd vierkante meter. Er werken zestien onderzoekers-vrijwilligers gestaag verder, onder meer aan een langjarig project voor het achterhalen van alle namen – en hun verhalen – van de gevangenen.

Amersfoort. Kunstenaar Armando, die als kind opgroeide in Amersfoort en in de buurt van Kamp Amersfoort speelde, had het in dit verband over 'schuldig landschap'. Dat is een mooie term, want er is hier ontzettend veel gebeurd. Daar waar het clubhuis staat van de golfvereniging, daar was het Schweinekommando gehuisvest. Er werden varkens gehouden, ten faveure van de voedselvoorziening van de bewakers. Als je te werk werd gesteld bij het Schweinekommando, dan had je relatief geluk en kon je wat varkensvoer achteroverdrukken. Ik vond het destijds storend dat niets in het clubgebouw herinnerde aan Kamp Amersfoort. Inmiddels hebben we in ieder geval gerealiseerd dat bij de entree een fotolijst hangt, met verwijzing naar het verleden. Zoiets toont dat het bewustzijn van de omliggende bedrijven en verenigingen toeneemt.'

Van Dijk: 'Bij DHV mogen we printen en we werken ook goed samen met de Politieacademie, waar we gebruik mogen maken van hun opslag. Laatst was er op hun terrein nog een toevalsvondst, een sigarettenblikje van Sovjet-krijgsgevangene A.Z. Tjagiev – een wereldvondst.'

Gedurfd en dapper

Terug naar de 360 artsen. Rodenburg: 'De artsen hebben twee, drie weken vastgezet. Uit dagboeken van gevangenen weten we al langer over de terreur en de honger die er heerste. Het leven voor deze groep was, relatief, minder zwaar dan voor de kleinere groep artsen die vanaf januari, februari 1942 vastzat. Dat betrof zes artsen die bij de oprichters hoorden van artsenverzetsorganisatie Het Medisch Contact, onder wie Brutel de la Rivière, Roorda, Wessel en Heringa. Zij zaten er ongeveer vijf maanden, ook in de winterperiode. In 1943 kwamen er pakketten voedsel binnen. Maar toch.'

Van Amerongen vult aan: 'Bij de ingang wist niemand wat hen te wachten stond, ook de artsen in 1943 niet. Die onzekerheid was

vreselijk, en de honger, en de terreur. Op het moment dat je binnenkwam, werd je een nummer. Direct na binnenkomst kregen de mannen (een enkele vrouw) andere kleren – vaak vieze, oude uniformen uit de Eerste Wereldoorlog –, klompen en werd je hoofd kaalgeschoren. Je raakte je identiteit kwijt. Dat is verneiderend, de impact was groot.’

Rodenburg: ‘De arrestatie van de groep leidde tot beroering in de samenleving: zo’n grote groep artsen die vastzat, dat was nogal wat. Na het schrijven van een excuusbrief – zeer zorgvuldig opgezet – en het betalen van 50 gulden boete per postwissel per persoon werden ze vrijgelaten. De inschrijving bij de Artsenkamer was van de baan.

Van Amerongen: ‘Het was geen slapjanusserij. Deze verzetsactie was gedurfd en dapper. De collega’s stelden de medische professie boven knechting. Dat was de achtergrond. De kracht van de verbondenheid van de “goede” artsen blijkt verder uit het feit dat dit verzet hierna gewoon is doorgegaan, zij het minder openlijk.’

Uitvlooiën

Om een completer beeld te geven van Kamp Amersfoort, hopen de gepensioneerde artsen meer te weten te komen over gevangenen artsen. ‘Van 130 hebben we de informatie zoals voor- en achter-

naam en kampnummer, van sommigen weten we alleen de achternaam’, zegt Rodenburg. Historicus Van Dijk vult aan: ‘Twee weken voor de bevrijding is het kamp overgedragen aan het Rode Kruis en kreeg Loes van Overeem de leiding – een zeer bijzondere dame. Daags ervoor is de

‘Van sommigen weten we alleen de achternaam’

administratie vernietigd, vermoedelijk verbrand. Voor gegevens zijn we afhankelijk van andere bronnen, dat betekent uitvlooiën van transportlijsten, dagboeken, processen verbaal, enzovoort.’ In 1943 had het kamp een capaciteit van vierduizend. Er was veel doorstroom. ‘Wat het niet makkelijk maakt is dat gevangenennummers ook werden doorgegeven’, stelt Van Amerongen. ‘Kreeg iemand bij binnenkomst nummer 512 en werd hij op enig moment gedeporteerd, dan kreeg een nieuw binnengekomene dit nummer. Op deze manier hoopte de kampleiding niet boven het geregistreerde aantal van 15 duizend gevangenen te komen. Het is dus een gruwelijke puzzel om achter informatie te komen. Sinds kort werken we samen met medisch historicus Mart van Lieburg, die veel informatie heeft over het artsenverzet.’ ■

web

Zie ook het dossier artsen in de Tweede Wereldoorlog op medischcontact.nl.

DAGBOEK VAN EEN HUISARTS

De Oosterbeekse huisarts Carl Giesberts was één van de 360 opgepakte artsen. Hij werd op 25 juni 1943 gearresteerd en schreef in zijn dagboek: ‘Midden op en rechts op het terrein staan doodstil in boevenpakken gestoken mannen allen kaal en blootshoofds in de brandende zon. Zij staan daar 45 minuten zonder zich te mogen bewegen. Nu en dan krijgt een woeste schreeuw door de lucht.’

(...)
‘Er bleken al ongeveer 30 doktoren voor ons aangekomen te zijn, vele Deventenaren.’

(...)
‘Voor ons jongeren was het gemakkelijk vol te houden maar was het zien zwoegen van de vaak cyanotische ouderen zielig en woest makend.’

(...)
‘Wij werden gedrield als rekruten: “Stilstand, Abteilung kehrt, die ganze Abteilung links um, die ganze Abteilung rechts um, die Augen links, gerade aus en Augen recht”. Die commando’s schalden over het terrein. Dan weer een halfuur marcheren, dan weer stilstaan en jezelf verbijten van woede en toch voor mijzelf, ondanks alle ellende en de koude wind onder de tuniek voelend, kon ik het idee niet van mij afzetten: hoe zielig en minderwaardig is het dat door bruto geweld en intimidatie in al zijn schakeringen een volk meent in zijn verwaandheid het uitverkoren volk te zijn

Carl Giesberts

en zijn wil probeert op te leggen aan anderen.’

(...)
‘Dagelijks komen er nieuwe artsen bij. Er worden ons, d.w.z. velen van ons verhoren afgenomen om er achter te zien te komen wie onze voor mannen zijn. Deze verhoorpoging faalt. Het blijkt dat in de buitenwereld een dermate beroering gewekt is dat het dreigt in een algemene staking over te gaan.’

(...)
‘Enkele jongens die er al een paar jaar zaten vertelden hoe zij, bv een jaar geleden toen er straf was, 24 uur lang op appel moesten staan. Eén nacht werden ze uit hun barakken getimmerd en naar de Waschräume gebracht, waar zij onder de ijskoude kraan moesten om daarna de hele nacht onder het licht van de vier schijnwerpers in een sneeuwnacht moesten staan tot de sneeuw van hun schouders reikte tot aan hun oorlelletje. In deze nacht lieten 13 mensen het leven!’

Uit: *De oorlog door de ogen van een arts*, Dagboek van een Oosterbeekse huisarts 1942-1946 (2010 uitgegeven)